

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

AR ./ riksåklagaren angående grov stöld

(Svea hovrätts dom 2020-11-17 i mål B 7083-20)

Högsta domstolen har beslutat att riksåklagaren ska svara skriftligen på överklagandet. Svaret ska särskilt avse påföljdsfrågan. Jag vill anföra följande.

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom. Enligt min mening finns det skäl att meddela prövningstillstånd i målet när det gäller frågan om påföljd.

Bakgrund

Hovrättens dom

Hovrätten har dömt AR för grov stöld till sex månaders fängelse.

Av hovrättens domskäl framgår att målsäganden i målet satt på ett kafé och hade ställt sin ryggsäck på golvet bredvid sig. Två civila väktare berättade i hovrätten att de sett AR och en okänd person stå nära målsäganden samtidigt som en av dem sakta drog ryggsäcken mot sig med sin fot, vilket tog flera minuter. Väktarna berättade samstämmt att AR och den andra personen agerade tillsammans och att AR därefter lade en jacka över ryggsäcken, plockade upp den och försökte lämna platsen. Genom dessa vittnesuppgifter fann hovrätten det styrkt att AR agerat med uppsåt att stjäla. Vidare var det visat att det som tillgripits sammanlagt hade ett icke ringa värde. Hovrätten fortsatte på följande sätt.

Genom vittnenas uppgifter är det vidare utrett att ryggsäcken vid tillgreppet var i målsägandens omedelbara närhet. Brottet ska därför bedömas som grovt. Tingsrättens dom ska ändras i enlighet med detta.

Straffvärdet för brottet uppgår enligt hovrättens bedömning till sex månaders fängelse. Med hänsyn till det sätt på vilket den grova stölden har begåtts har brottet ett visst artvärde och det finns därför en presumtion för att välja fängelse som påföljd (jfr NJA 2009 s. 559). Eftersom det inte finns några särskilda skäl

mot det anser hovrätten att någon annan påföljd än fängelse inte kan komma i fråga. Påföljden bestäms därför i enlighet med straffvärdet till fängelse i sex månader.

Överklagandet

AR har överklagat och yrkat att Högsta domstolen ska frikänna honom från grov stöld. Under alla förhållanden yrkas att ett lindrigare straff döms ut.

När det gäller påföljdsfrågan hävdar AR att stöldbrott, med undantag för fickstölder, inte utgör s.k. artbrott. Detta har enligt AR fastslagits i praxis. Därvid hänvisas till Svea hovrätts dom den 11 september 2018 i mål B 7306-18. I den domen uttalas att väskryckning och fickstölder är att anse som artbrott, medan så inte är fallet vid stölder avseende något som någon har i sin omedelbara närhet. Vidare har Högsta domstolen i NJA 2014 s. 559 anfört att det finns anledning att iaktta stor försiktighet med att utan uttryckligt lagstöd bygga vidare på grunden att ta hänsyn till allmän laglydnad. Utrymmet för att genom rättsutveckling i praxis särbehandla ytterligare brottstyper med hänvisning till deras art är begränsat. Varken i förarbetena till lagstiftningen eller i Högsta domstolens praxis uttalas att den nu aktuella typen av brottslighet är av sådan art att det föreligger en presumtion för fängelse. Hovrättens dom i det nu aktuella fallet är därför inte i linje med gällande rätt.

När det gäller frågan om prövningstillstånd uppger AR att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen klargör om en stöld av något som är i målsägandens omedelbara närhet utgör ett brott av sådan art att det föreligger en presumtion för fängelse.

Grunder

Grov stöld – saker i omedelbar närhet av den drabbade

Enligt 8 kap. 4 § första stycket brottsbalken är straffet för grov stöld fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Av paragrafens andra stycke framgår att vid bedömningen av om ett stöldbrott är grovt är en av de omständigheter som särskilt ska beaktas om det avsett sak som någon bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet.

Tidigare skulle, i nu aktuellt avseende, särskilt beaktas om brottet avsett sak som någon bar på sig. Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2017 lades det senare ledet till; saker som någon har i sin omedelbara närhet kom således att likställas med saker som någon bär på sig. Syftet med lagändringen var att ge förekomsten av integritetskränkande inslag i samband med en gärning ett större genomslag vid bedömningen av om ett stöldbrott ska anses vara grovt. I propositionen konstaterades att skyddet i svensk rätt för den personliga integriteten successivt hade byggts ut, bl.a. på det straffrättsliga området. Det

angavs råda en bred enighet om vikten av att skydda den enskildes rätt till en fredad sfär för sin fysiska person och för sin egendom. Enighet rådde också om att fysiska angrepp är en allvarligare integritetskränkning än brott mot egendom (se prop. 2016/17:131 s. 1 och 56).

I propositionen uttalades följande om saker som någon har i sin omedelbara närhet (se a. prop. s. 66 f.).

För regeringen är det tydligt att fysiska integritetskränkningar vid stöld - innefattande t.ex. tillgrepp av saker ur de kläder som någon bär på sig eller ur någons hand - redan för närvarande får tillräckligt genomslag i rättspraxis. Däremot saknas en konsekvent tillämpning när det gäller tillgrepp som sker i vad som kan beskrivas som brottsoffrets omedelbara närhet. Så får det - som utredningen konstaterar - anses vara oklart var gränsen går för den fredade zon inom vilken ett tillgrepp inte bara ska uppfattas som en kränkning av brottsoffrets äganderätt utan också av hans eller hennes personliga integritet. En förklaring till detta skulle kunna vara att en av straffbestämmelsens hittillsvarande kvalifikationsgrunder - att tillgreppet avsett "sak som någon bar på sig" - fått en relativt snäv tillämpning.

För att uppnå att den berörda kvalifikationsgrunden kan träffa inte bara sådana tillgrepp där brottsoffrets kroppsliga integritet kränks utan också fall då tillgreppet avsett en sak som befunnit sig under hans eller hennes omedelbara fysiska kontroll, föreslår utredningen att grunden ska ändras till "sak som någon bar på sig eller hade med sig". Avsikten med ändringen skulle vara att tillgrepp av väskor och liknande som brottsoffret t.ex. har ställt vid sina fötter eller lagt på en stol bredvid sig eller på en hatthylla ovanför sin sittplats som utgångspunkt ska bedömas som grova. Detsamma skulle gälla exempelvis tillgrepp av en handväska ur en rullator som någon skjuter framför sig eller sitter på eller tillgrepp ur en handväska eller ett klädesplagg som ägaren hängt på den stol där han eller hon sitter. Har stöldobjektet befunnit sig längre bort från brottsoffret - vilket är fallet med t.ex. en handväska som lämnats i en kundvagn medan dess ägare befinner sig en bit bort eller föremål i en jacka som lämnats i en obebakad garderob - skulle det däremot inte anses ha befunnit sig under brottsoffrets omedelbara fysiska kontroll.

För regeringen står det klart att den hittillsvarande kvalifikationsgrunden bör utvidgas på ett sätt som i huvudsak överensstämmer med vad utredningen föreslår. Därmed blir det tydligt att även annat än att gärningsmannen kommit i direkt fysisk kontakt med den bestulne kan beaktas vid bedömningen av om brottet varit så pass integritetskränkande att det bör hänföras till den grova svårhetsgraden. Som *Umeå tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* anför är den föreslagna formuleringen av den på så sätt utvidgade kvalifikationsgrunden emellertid något missvisande. Grunden bör i stället vara att tillgreppet avsett en sak som någon bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet.

Artbrott

Allmänt

Enligt 30 kap. 4 § BrB ska rätten vid val av påföljd fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott.

Bestämmelsen i 30 kap. 4 § brottsbalken tillkom vid 1989 års påföljdsreform. Av propositionen framgår att med brottslighetens art avsågs främst sådana brottstyper som enligt dåvarande praxis ansågs motivera fängelse, trots att de inte hade ett högt straffvärde. Det rörde sig om brott som av främst allmänpreventiva skäl normalt skulle medföra ett kort fängelsestraff (se prop. 1987/88:120 s. 100).

I NJA 1999 s. 561 uttalade Högsta domstolen att allmänt sett gäller att den brottsrubricering som är tillämplig inte i alla lägen är avgörande för bedömningen av om ett brott ska anses vara av den arten att fängelse bör ådömas. Styrkan för presumtionen för fängelse kan variera beroende på brottslighetens karaktär i det särskilda fallet och omständigheterna kring brottet. Ibland kan det tänkas att ett brott med hänsyn till sådana förhållanden över huvud taget inte bör anses vara av den arten att speciellt starka skäl för fängelse föreligger, trots att brott med den aktuella rubriceringen i allmänhet brukar bestraffas med fängelse med hänvisning till brottslighetens art. Omvänt kan ett visst brotts art tänkas utgöra ett skäl för fängelse, även om det är ovanligt att brott med den rubriceringen anses tillhöra den kategori brott vid vilka arten talar för fängelse.

I NJA 2014 s. 559 ”De kinesiska kullagren”, som gällde varumärkesintrång, uttalade Högsta domstolen att den praxis som rådde före reformen år 1989 och som kom att gälla även därefter byggde på tanken att det beträffande vissa brottstyper finns ett behov av att ta hänsyn till intresset av allmän laglydnad. I linje med vad som vid reformens tillkomst uttalades om betydelsen av allmänpreventionen fanns det emellertid anledning att iaktta stor försiktighet med att utan uttryckligt stöd i lagförarbeten bygga vidare på den grunden. Högsta domstolen uttalade vidare att det finns anledning att iaktta stor försiktighet med att utan uttryckligt stöd i förarbeten eller tidigare praxis särbehandla brottstyper med hänvisning till brottets art. För att så ska ske ligger det enligt Högsta domstolen nära till hands att se det så, att det rör sig om det särskilda behovet av normbildning som den aktuella brottstypen kan föranleda. Behovet av normbildning angavs t.ex. kunna ha sin grund i att det typiskt sett rör sig om svårupptäckta brott eller att brottstypen innefattar en samhällsfara som inte reflekteras på annat sätt vid påföljdsbestämningen.

NJA 2017 s. 446 ”Biosalongen” gällde ett åtal för varumärkesintrång. Högsta domstolen konstaterade att det i förarbetena till upphovsrättslagen inte finns

några uttalanden om att brott mot lagen bör särbehandlas vid påföljdsvalet. Det fanns heller inte någon praxis från Högsta domstolen som talade i denna riktning. Högsta domstolen fortsatte enligt följande.

Högsta domstolen har i ”De kinesiska kullagren” slagit fast att varumärkesintrång inte är en sådan brottstyp där det finns skäl till särbehandling vid påföljdsvalet med hänvisning till brottslighetens art. Även om det kan finnas vissa skillnader mellan varumärkesintrång och upphovsrättsintrång, bl.a. vad gäller de sätt på vilka konkreta brott kan förövas, finns ett nära släktskap mellan brottstyperna. Det förhåller sig också så att en och samma gärning inte sällan kan innebära brott mot såväl upphovsrättslagen som varumärkeslagen. Utgångspunkten måste därför vara att brott mot upphovsrättslagen behandlas på samma sätt som brott mot varumärkeslagen när det gäller frågan om brottslighetens art.

Grov stöld

I NJA 2009 s. 559 ”Fickstölden” hade den tilltalade i en galleria tillsammans med en medtilltalad försökt stjäla pengar eller bankomatkort ur en äldre mans ficka samt stulit en plånbok innehållande pengar ur en 83-årig kvinnas handväska. Högsta domstolen uttalade följande beträffande frågan om fickstölder är att bedöma som s.k. artbrott.

Stöld brukar inte räknas till den kategori av brott vars art utgör skäl för fängelse, men detta utesluter inte att vissa former av stöld kan hänföras till denna kategori (jfr SOU 1995:91 Del III s. 140, där väskryckning nämns som exempel). Vid bedömningen måste beaktas att fickstölder i flera hänseenden har en speciell karaktär. En fickstöld kan naturligtvis tänkas bero på en tillfällig ingivelse men begås ofta i organiserade former med flera gärningsmän eller medverkande. Brottsligheten torde ofta ha yrkesmässig karaktär, även om detta kan vara svårt att belägga i det enskilda fallet. Det är fråga om en brottslighet som det ter sig särskilt angeläget att motverka, och det kan antas att fängelsestraff på detta område kan ha större preventiv betydelse än i andra sammanhang.

Sådana fickstölder som är att bedöma som grov stöld får med hänsyn härtill anses vara av sådan art att det finns en presumtion för att fängelse ska ådömas. I detta fall saknas anledning att avvika från presumtionen. Hovrättens domslut bör därför fastställas i den delen.

Här bör anmärkas att Högsta domstolens hänvisning till Straffsystemkommitténs betänkande rätteligen ska avse Del II. Vidare kan nämnas att Högsta domstolen i domskälen redovisar att riksåklagaren när det gäller frågan om artbrott bl.a. hänvisat till att en svensk praxis enligt vilken frihetsstraff normalt inte ådöms för fickstölder riskerade att leda till att personer som mer eller mindre yrkesmässigt begår fickstöldbrott i ökad omfattning söker sig till Sverige.

Min bedömning

Hovrätten har dömt AR för grov stöld. Stölden har avsett en ryggsäck som var i målsägandens omedelbara närhet. Målsäganden i målet satt på ett kafé och hade placerat sin ryggsäck på golvet bredvid sig. AR och en okänd person age-

rade tillsammans. De stod nära målsäganden, drog sakta ryggsäcken mot sig, lade en jacka över ryggsäcken, plockade upp den och försökte lämna platsen.

Straffvärdet för brottet är inte så högt att det i sig motiverar att fängelse väljs som påföljd. Frågan i målet är om brottet är sådant att dess art motiverar att AR döms till ett fängelsestraff.

Som framgått i det föregående tillkom bestämmelsen i 30 kap. 4 § brottsbalken och begreppet brottets art vid 1989 års påföljdsreform. Med brottslighetens art avsågs främst sådana brottstyper som enligt då gällande praxis ansågs motivera fängelse, trots att de inte hade ett högt straffvärde. Den praxis som förelåg vid 1989 års reform har senare byggts på; Högsta domstolen har i en lång rad avgöranden uttalat att vissa brottstyper ska särbehandlas med hänvisning till brottets art. Högsta domstolen har sedan i "De kinesiska kullagren", uttalat att det finns anledning att iaktta stor försiktighet att utan uttryckligt stöd i förarbeten eller tidigare praxis särbehandla brottstyper med hänvisning till brottets art. Här bör också nämnas att Högsta domstolen i "Biosalongen" uttalat att utgångspunkten måste vara att brottstyper som det finns ett nära släktskap mellan bör behandlas på samma sätt när det gäller frågan om brottslighetens art.

Högsta domstolen har i "Fickstölden" uttalat att sådana fickstölder som är att bedöma som grov stöld får anses vara av sådan art att det finns en presumtion för att fängelse ska ådömas. Vid denna bedömning beaktade Högsta domstolen att fickstölder har en speciell karaktär. De begås ofta i organiserade former med flera gärningsmän eller medverkande. Vidare torde de ofta ha yrkesmässig karaktär. Enligt Högsta domstolen är det fråga om en brottslighet som det ter sig särskilt angeläget att motverka, och det kan antas att fängelsestraff på detta område kan ha större preventiv betydelse än i andra sammanhang.

Efter "Fickstölden" har bestämmelsen om grov stöld ändrats. Vid bedömningen av om brottet var grovt skulle tidigare särskilt beaktas om brottet "avsett sak som någon bar på sig". Efter lagändringen ska det särskilt beaktas om brottet "avsett sak som någon bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet". Saker som någon hade i sin omedelbara närhet har således likställts med saker som någon bar på sig. Syftet med lagändringen var att ge förekomsten av integritetskränkande inslag i samband med en gärning ett större genomslag vid bedömningen av om ett stöldbrott ska anses vara grovt. I propositionen uttalades att det saknades en konsekvent tillämpning när det gäller tillgrepp som sker i vad som kan beskrivas som brottsoffrets omedelbara närhet. Det ansågs oklart var gränsen gick för den fredade zon inom vilken ett tillgrepp inte bara skulle uppfattas som en kränkning av brottsoffrets äganderätt utan också av hans eller hennes personliga integritet. En förklaring till detta angavs kunna vara att straffbestämmelsens dittillsvarande kvalifikationsgrund, att tillgreppet avsett "sak som någon bar på sig", fått en relativt snäv tillämpning.

Vid bedömningen av frågan om brottslighetens art anser jag att grova stölder som avser saker som någon har i sin omedelbara närhet bör behandlas på samma sätt som när den grova stölden avser saker som någon bär på sig. Sedan år 2017 likställs de båda varianterna i bestämmelsen om grov stöld. Det är i själva verket fråga om ett begrepp, brottet ska ha avsett en sak som någon "bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet". Den nya lydelsen innebär att det inte finns anledning att i det enskilda fallet fundera på om det är fråga om det ena eller det andra. Lagändringen gjordes just för att ge de integritetskränkande inslagen ett större genomslag och för att det då var oklart vad som gällde vid tillgrepp av saker i brottsoffrets omedelbara närhet. Det var inte tydligt var gränsen gick för den fredade zon inom vilken ett tillgrepp kunde uppfattas som en kränkning av brottsoffrets personliga integritet. Genom den nya lydelsen har begreppet "bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet" kommit att täcka in samtliga fall som innebär att brottsoffrets integritet kränks på ett sådant sätt att stöldbrottet normalt ska kvalificeras som grovt. Det nu sagda talar enligt min mening för att grova stölder som avser saker som någon "bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet" bör behandlas enhetligt även när det gäller frågan om artbrott. En annan sak är att styrkan hos presumptionen för fängelse kan variera beroende på omständigheterna i det enskilda fallet.

Anledningen till att Högsta domstolen i "Fickstölden" fann att fickstölder som är att bedöma som grov stöld får anses vara av sådan art att det finns en presumtion för fängelse var fickstöldernas speciella karaktär. De angavs ofta begås i organiserade former med flera gärningsmän eller medverkande och torde ofta ha yrkesmässig karaktär. Det är enligt Högsta domstolen fråga om en brottslighet som det ter sig särskilt angeläget att motverka, och det kan antas att fängelsestraff på detta område kan ha större preventiv betydelse än i andra sammanhang. Enligt min mening kan Högsta domstolens uttalanden om fickstöldernas speciella karaktär även appliceras på stölder av saker som funnits i brottsoffrets omedelbara närhet. Även här begås brotten ofta i organiserade former med flera gärningsmän eller medverkande. Brotten begås ofta mer eller mindre yrkesmässigt. Det är fråga om likartad brottslighet där gärningspersonerna använder sig av ett likartat tillvägagångssätt. I båda fallen går det ut på att i offentliga miljöer tillgripa värdesaker utan att brottsoffren märker vad som sker. Det torde inte vara ovanligt att gärningspersoner, beroende på situationen, kan begå båda typerna av stöldbrott. Högsta domstolens uttalande att fickstölder är en typ av brottslighet som det ter sig särskilt angeläget att motverka, och att det kan antas att fängelsestraff på detta område kan ha större preventiv betydelse än i andra sammanhang, gäller enligt min mening i lika hög grad beträffande stölder av saker som funnits i brottsoffrets omedelbara närhet. Jag anser således att även stölder av saker som funnits i brottsoffrets omedelbara närhet som är att bedöma som grov stöld ska anses vara av sådan art att det finns en presumtion för att välja fängelse som påföljd. För denna slutsats talar också Högsta domstolens uttalande i "Biosalongen" om att utgångspunkten måste vara

att brottstyper som det finns ett nära släktskap mellan bör behandlas på samma sätt när det gäller frågan om brottslighetens art.

I det nu aktuella fallet har AR begått stöldbrottet tillsammans och i samförstånd med en annan gärningsperson. De har ställt sig nära målsägandens kafébord, under några minuter sakta dragit ryggsäcken mot sig, lagt en jacka över ryggsäcken och därefter plockat upp den. Det är således fråga om ett tämligen typiskt tillvägagångssätt vid den aktuella typen av brottslighet.

Sammanfattningsvis anser jag att stölder av saker som funnits i brottsoffrets omedelbara närhet, som är att bedöma som grov stöld, ska anses vara av sådan art att det finns en presumtion för att välja fängelse som påföljd. Vidare saknas det anledning att i det nu aktuella fallet avvika från presumtionen. Hovrättens domslut bör därför fastställas.

Processuella frågor

Frågan om prövningstillstånd

Prövningstillstånd får enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. [version 1 april 2020, JUNO], kommentaren till 54 kap 10§).

Utvecklingscentrum har inom Åklagarmyndigheten ett särskilt ansvar för metodutveckling och rättsutveckling, vilket bl.a. innebär att de följer praxis och har olika typer av kontakter med åklagarna. Från Utvecklingscentrum har inhämtats att det enligt deras uppfattning kan finnas ett behov av vägledande uttalanden när det gäller den i målet aktuella rättsfrågan. Detta då samma hovrätt i två domar kommit fram till helt olika slutsatser när det gäller frågan om en grov stöld som avsett något i offrets omedelbara närhet ska anses vara ett brott av sådan art att det finns en presumtion för att välja fängelse som påföljd (se den dom som hänvisas till i ARs överklagande).

Noteras kan att Svea hovrätt, förutom i det nu aktuella målet, i ytterligare två domar funnit att grov stöld avseende något i offrets omedelbara närhet ska anses vara ett brott av sådan art att det finns en presumtion för att välja fängelse som påföljd (båda domarna meddelades den 23 februari 2021, mål B 419-21 respektive B 873-21). Inget av fallen är emellertid att anse som ”rent”. I det ena fallet var målsäganden 97 år gammal, i det andra tillgreps egendom från so- vande målsägande.

Bestämmelsen om grov stöld ändrades den 1 juli 2017 på så sätt att vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas inte bara om brottet avsett en sak som någon bar på sig utan även om brottet avsett en sak som någon hade i sin omedelbara närhet. Lagstiftningen har således ändrats förhållandevis nyligt. Med hänsyn härtill och då hovrättspraxis inte är enhetlig anser jag, i likhet med Utvecklingscentrum, att en prövning av ARs överklagande skulle vara av vikt för ledning av rättstillämpningen.

Sammanfattningsvis anser jag att en prövning av ARs överklagande skulle vara av vikt för ledning av rättstillämpningen i den del det avser påföljdsfrågan. Jag tillstyrker därför prövningstillstånd i denna del.

Bevisning m.m.

Jag ber att få återkomma med bevisuppgift och synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen skulle komma att meddela prövningstillstånd.

Petra Lundh

Lars Persson

Kopia till:

Utvecklingscentrum
City åklagarkammare i Stockholm (AM-66235-20)